

VYBRANÉ INSTITUTY RODINNÉHO PRÁVA PO 10 LETECH PLATNOSTI NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU¹

RENÁTA ŠÍNOVÁ

Abstract:

Selected Issues of Family Law after 10 Years of Validity of the New Civil Code

The content of this article corresponds to its name. The “new” Civil Code was in the Czech Republic published in 2012 and the article brings a summary of the most significant changes the new legal regulation brought to the field of family law. The article, specifically, deals with the practical realization of section no 688 of the Civil Code which lays down to a spouse a duty to inform his or her spouse about his/her property and income, as well as with the possibility to use the community property of spouses to achieve a payment of a debt of one spouse by the judicial enforcement. Finally, the article reminds the reader of the new regulation of change of child’s habitual residence.

Keywords: Civil Code; family law; community property of spouses; parental responsibility; marriage; child

Klíčová slova: občanský zákoník; rodinné právo; společné jmění manželů; rodičovská odpovědnost; manželství; dítě

DOI: 10.14712/23366478.2022.17

ÚVODEM

Rodinné právo, byť imanentní součástí soukromého práva, se do soukromoprávního kodexu prostřednictvím přijetí OZ z roku 2012 navrátilo po dlouhých 63 letech, po kterých bylo upraveno v samostatných právních předpisech. Není cílem této statě jakkoli polemizovat s tím, že tento krok byl krokem správným směrem. Neboť, jak ostatně ve svých úvodních pasážích uváděla přímo Důvodová zpráva k OZ, již Knapp uváděl, že „*skutečnost, že rodinné právo bylo od občanského práva odděleno jako legislativně samostatné, od občanského práva odlišné právní odvětví, představuje jeden z nejhlubších a nejzávažnějších praktických a ideologických rozdílů, jimiž se socialistický systém práva liší od systému práva buržoazního*“.² V demokratickém právním státě nelze o tom, že rodinné právo patří do kodexu soukromého práva, pochybovat a pro jeho oddělení do samostatného právního předpisu není možné shledat žádné opodstatněné důvody.

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OZ“).

² Srov. KNAPP, V. Systém československého socialistického práva v historii čtyřiceti let. *Právník*. 1985, roč. 124, č. 5, s. 445, citace dle Důvodové zprávy k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 [online]. [cit. 2022-01-17]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

Tím však samozřejmě zhodnocení 10 let platnosti rodinného práva v OZ nelze uzavřít. Pro tuto oblast soukromého práva, na rozdíl od jiných oblastí novým kodexem upravených, přitom platí, že pro ni nebyla až tak charakteristická diskontinuita, ale spíš kontinuita.³ Přesto však i v oblasti rodinného práva přineslo uplynulých 10 let právě v důsledku přijetí OZ řadu změn, o kterých je možné a vhodné v rámci tohoto zvláštního čísla časopisu pojednat.⁴

VZTAHY MEZI MANŽELY

Uzavírání manželství a jeho právní úprava nepatří mezi oblasti, které by přijetím OZ doznaly zásadnějších změn. I když je možné připomenout publikované rozhodnutí Ústavního soudu o neexistenci manželství, napadající nevhodnou úpravu tohoto institutu zejména v procesní oblasti,⁵ jež poukázalo na institut zdánlivosti manželství do té doby odbornou ani laickou veřejností pro jeho nízký výskyt nikterak nereflektovaný, zásadnější změny, které přinesla až právní úprava v OZ, bychom v této oblasti hledali spíše hůře. Jinak je tomu však již v oblasti vztahů mezi manžely, a to jak vztahů osobních, tak vztahů majetkových.

Po přijetí OZ vzbudilo velkou pozornost, neřkuli až očekávání, ustanovení § 688 OZ, v souladu se kterým má „*manžel právo na to, aby mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění, jakož i o svých stávajících i uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech*“. V prvním vydání komentáře k OZ v nakladatelství C. H. Beck se Westphalová vyjádřila i přes znění Důvodové zprávy k OZ⁶ tak, že je podle jejího názoru **povinnost sdělit údaje o příjmech**, stavu jmění, o stávajících a uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech soudně vymahatelná, případná realizace výkonu rozhodnutí pak proběhne v režimu provedení prací a výkonů podle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“).⁷ Tento svůj názor

³ K této se zcela otevřeně hlásily též Hrušáková, Králíčková a Westphalová v předmluvě ke komentáři k rodinnému právu v OZ. Srov. HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. in: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II: rodinné právo (§ 655–975): komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. V.

⁴ K řadě změn v oblasti rodinného práva přitom dochází i v důsledku změny smýšlení celé společnosti, což je pro vývoj rodinného práva typické. Změny rodinného práva jsou vyvolány i rozvojem vědy, která umožňuje stále kvalitněji nejen zjišťovat biologickou realitu (určování rodičovství), ale též s nadsázkou tuto někdy i popírat. Témata, která bývala dříve tabu, jako je např. náhradní mateřství nebo stejnopohlavní manželství či rodičovství, jsou dnes tématy, jež nepochybně rezonují nejen odbornou, ale i laickou veřejností. S přihlédnutím k účelu této stati se stat' soustředí pouze na změny přímo vyvolané přijetím nové právní úpravy a změny spojené se změnou smýšlení společnosti pak upozaduje.

⁵ Jedná se o nález ÚS publikovaný pod číslem 334/2016 Sb.

⁶ Důvodová zpráva se opírala o nevynutitelnost povinností uložených v ustanovení § 687 až 689 („*Ustanovení § 687 až 689 upravují osobní povinnosti a práva manželů. O nich vesměs platí, že ve své obecnosti, resp. abstraktnosti nejsou přímo vynutitelné.*“), srov. Důvodovou zprávu k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁷ WESTPHALOVÁ, L. Komentář k § 688. In: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II: rodinné právo (§ 655–975): komentář* [online]. Praha: C. H. Beck, 2014 [cit. 2022-01-18]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

pak zopakovala, byť již opatrněji, ve druhém vydání komentáře z roku 2020.⁸ Obdobně se k právní vynutitelnosti povinnosti sdělit příjmy staví Slováček, který v kontextu ustanovení § 688 OZ odděluje právně vynutitelnou povinnost sdělit údaje o jmění a příjmech od morálního imperativu o povinnosti informovat o pracovních, studijních a podobných činnostech.⁹

Zejména soudní judikatura a nedohledatelnost jakéhokoli rozhodnutí, které by fakticky bylo rozhodnutím o žalobě podané přímo podle ustanovení § 688 OZ, však dokladují, že reálná vynutitelnost, respektive uplatnitelnost ustanovení § 688 OZ je spíše iluzorní. I pokud bychom v intencích toho, co uvádí Slováček, skutečně uvažovali o žalovatelnosti povinnosti sdělit informace o stavu jmění a příjmech (o vynutitelnosti informací o plánovaných studijních či pracovních cestách skutečně nelze uvažovat), narážíme na reálnou efektivitu takového postupu, včetně zhodnocení toho, co může být petitem žaloby uplatněno. Případné uložení obecné povinnosti sdělit informace o příjmech a stavu jmění, vymahatelné prostřednictvím pokut, jak uvádí Westphalová, je toliko iluzorní pomocí pro odstranění případné nerovnosti mezi manžely vzniklé neplněním zákonem uložené povinnosti v ustanovení § 688 OZ. Neboť z ustanovení § 732 a násl. OZ současně vyplývá, že i pro dluh jednoho z manželů je postižitelné společné jmění manželů (minimálně v určitém rozsahu), vynucení si splnění povinnosti o příjmech a jmění manžela tak může reálně vést nakonec i ke zmenšení společného jmění manželů. Jakkoli to může být výkladem *ad absurdum*, specifika rodinněprávních sporů, pro něž je charakteristická vysoká emocionalita,¹⁰ prokazují, že ani takové situace nelze v praktických souvislostech vyloučit.

Z výše uvedeného nelze uzavřít, že by snad ustanovení § 688 OZ prokázalo svou zbytečnost, respektive neúčinnost. Tak tomu v žádném případě není. Jeho význam však podle našeho názoru nespočívá ve směru naznačeném Westphalovou či i částečně Slováčkem, tj. v přímé vynutitelnosti povinnosti sdělit informace o stavu majetku a příjmů, ale v jiných aspektech. Předně, ustanovení § 688 OZ nelze upřít významný morální imperativ, který byl dle výše citované důvodové zprávy též i jeho primárním cílem. Manžel, který svou povinnost z ustanovení § 688 OZ neplní, narušuje rovnost mezi manžely a může očekávat, že neplnění této povinnosti mu může být přičteno k tíži v odpovídajících souvislostech (příčiny rozvratu manželství, výživné mezi manžely apod.). Vedle tohoto morálního imperativu je možné spatřovat skutečný význam v tom, co ve druhém vydání komentáře naznačuje Westphalová, tj. ve zohlednění neplnění povinnosti informovat manžela v případných řízeních souvisejících se vztahy mezi manžely. Jedná se především o výživné mezi manžely a zohlednění tzv. informačního deficitu

⁸ V tomto vydání již Westphalová spojuje ustanovení § 688 především s řízením o výživné. Srov. WESTPHALOVÁ, L. Komentář k § 688. In: HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. – WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II: rodinné právo (§ 655–975): komentář* [online]. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020 [cit. 2022-01-18]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

⁹ Srov. SLOVÁČEK, M. Komentář k § 688. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník: komentář* [online]. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019 [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

¹⁰ Srov. HRUŠÁKOVÁ, M. K rodinnému právu dnes. In: HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině: zákon o registrovaném partnerství: komentář* [online]. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009 [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

strany nezatížené důkazním břemenem. Manžel, který se domáhá uložení povinnosti platit výživné, je nositelem důkazního břemene. Řízení se vede v režimu sporného řízení, ovládaného i principem koncentrace, případná neznalost relevantních informací by tak bez dalšího vedla k neúspěchu ve sporu. Proto je třeba v případě, že manžel, který žalobu podal, okolnosti, pro které nedisponuje potřebnými informacemi o majetkových poměrech druhého manžela, zohlednit. Ustanovení § 688 OZ tak může být základem především pro uložení vysvětlovací povinnosti druhému manželovi, který žalobu nepodal.¹¹ V každém případě je proto podle našeho názoru postavení manžela, který nemá informace o jmění a příjmech svého manžela, v důsledku přijetí OZ lepší, než tomu bylo za předcházející právní úpravy, neboť jeho postavení je právně jistější s přímými důsledky do procesního práva, a tedy i případné vymahatelnosti právní ochrany.¹²

V oblasti vztahů mezi manžely jistě po přijetí OZ vzbudila pozornost i další ustanovení,¹³ v rámci této statě pak stojí jistě za zmínku nová **právní úprava bydlení manželů** obsažená v ustanovení § 743 a násl. OZ, jež přinesla výraznou míru ochrany manželovi, který není vlastníkem nemovitosti, v níž se nachází rodinná domácnost manželů. Velký význam v praxi poukazuje nejen na ochranu práv manžela podle ustanovení § 747 OZ, která znemožňuje nakládání s nemovitostí, v níž se rodinná domácnost manželů nachází, bez souhlasu druhého manžela, ale též na v ustanovení § 744 OZ deklarované právo bydlení, jež znemožňuje před přijetím OZ aplikovanou praxi vystěhování druhého z manželů s poukazem na to, že není vlastníkem nemovitosti, kde je rodinná domácnost, a tedy mu žádné právo k této nemovitosti nepřisluší a má ji jako již „nepohodlný“ partner opustit.

Ačkoli to prvotní publikační počiny spíše popíraly, zvýšenou míru ochrany přinesla také nová právní úprava **poškození společného jmění manželů pro dluh jednoho z manželů** obsažená v ustanovení § 731 a násl. OZ (a na ně navazujících procesních předpisech).¹⁴ V případě této právní úpravy je nezbytné zdůraznit, že některé publikace týkající se poškození společného jmění manželů šířily ve vztahu k právní úpravě OZ spíše dezinformace evokující, že nová úprava v OZ posiluje toliko postavení věřitelů

¹¹ Uložení vysvětlovací povinnosti je jedním z nástrojů překonání informačního deficitu. Blíže k informačnímu deficitu strany nezatížené důkazním břemenem srov. LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017; nebo např. MACUR, J. *Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.

¹² Rozsah tohoto příspěvku pak již neumožňuje se této otázce dále podrobněji věnovat, je však nutné alespoň upozornit na podrobný rozbor ustanovení § 688 OZ, který publikoval Vrchá. Ten podání žaloby podle ustanovení § 688 OZ vylučuje, avšak správně poukazuje na to, že nelze opomínat i to, že na poměrně velkou část jmění a příjmů manželů se vztahují též ustanovení o společném jmění manželů. Vrchá proto vymezuje, že na případné přesné informace týkající se např. stavu účtů, na kterých se nachází prostředky spadající do společného jmění manželů, existuje právo podle ustanovení o společném jmění manželů, respektive podle ustanovení o spoluvlastnictví. Srov. VRCHA, P. Právo manžela, by mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění. In: *ASPI* [online]. LIT161150CZ [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://www.aspi.cz/>.

¹³ Např. lze poukázat na velmi kontroverzní ustanovení § 3038 OZ, které vyvolalo nejružnější možné výklady a u nějž se většina autorů primárně shoduje na jeho nepoužitelnosti. Velmi pěkné shrnutí celého problému provádí např. KRÁLÍK, srov. KRÁLÍK, M. Komentář k § 3038. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník: komentář* [online]. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019 [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://www.beck-online.cz/>.

¹⁴ Zejména ustanovení § 262a a ustanovení § 262b o. s. ř.

a postavení tzv. nedlužného manžela poškozují.¹⁵ Tato vyjádření především nechápala, že je třeba rozlišovat mezi jednotlivými fázemi exekučního řízení a samotné označení majetku ve společném jmění manželů v rámci prvotní fáze exekučního řízení prostřednictvím usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí podle části VI. o. s. ř., respektive exekučního příkazu podle zákona č. 120/2001 Sb., exekuční řád (dále jen „e. ř.“), ještě automaticky neznamená, že bude dluh z tohoto majetku také reálně uspokojen.¹⁶ Nereflektovala pak ani to, že v rámci exekučního postihu jsou manželé povinného poskytnuty odpovídající prostředky procesní obrany, které mohou případnému poškození společného jmění manželů nebo jeho části zabránit.

Ve skutečnosti právní úprava postižení společného jmění manželů pro úhradu dluhu jednoho z manželů v OZ na rozdíl od předcházejících úprav poskytuje výrazně lepší vyvážení práv všech zúčastněných osob, především jak práv věřitelů,¹⁷ tak práv tzv. nedlužných manželů. Především nová právní úprava přinesla existenci veřejného seznamu listin o manželském majetkovém režimu umožňující, aby se tzv. nedlužný manžel za zákonem stanovených podmínek dovolal účinnosti zveřejněné listiny modifikující rozsah společného jmění manželů, respektive v některých případech pak účinná modifikace dokonce jakékoli postižení společného jmění manželů vylučuje i v prvotní fázi exekučního řízení (tj. ve fázi nařízení výkonu rozhodnutí podle části VI. o. s. ř., respektive ve fázi před provedením exekuce podle e. ř.).¹⁸ Vedle ochrany modifikací současně OZ zakotvil do té doby neexistující ochranu tzv. hypotetického vypořádacího podílu,¹⁹ již se

¹⁵ Je možné zmínit např. toto pojednání: Společné jmění manželů a odpovědnost manželů za dluhy. In: *praha12* [online]. 19. 8. 2014 [cit. 2022-01-19]. Dostupné na: <https://www.praha12.cz/spolecne-jmeni-manzelu-a-odpovednost-manzelu-za-dluhy/d-35814>.

¹⁶ V rámci exekučního řízení byly tradičně rozlišovány fáze nařízení a provedení exekuce. S přihlédnutím k tomu, že aktuální právní úprava e. ř. neobsahuje rozhodnutí o nařízení exekuce, je možné vymezit, že v rámci výkonu rozhodnutí podle části VI. o. s. ř. lze hovořit o nařízení výkonu rozhodnutí a provedení výkonu rozhodnutí, v rámci postupů podle e. ř. je možné hovořit o fázi před provedením exekuce a fázi provedení exekuce. K tomu srov. např. ŠTEVČEK, M. – ŠÍNOVÁ, R. in: ŠÍNOVÁ, R. – KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, I. a kol. *Civilní proces: řízení exekuční, insolvenční a podle části páté OSŘ*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 29.

¹⁷ Práva věřitelů jsou chráněna možností postihnout dluh vzniklý i před uzavřením manželství, což nebylo za předcházející právní úpravy možné. Srov. ustanovení § 262a o. s. ř. v jeho znění do 31. 12. 2013. Přitom k takovému omezení nebyl ani za předcházející právní úpravy dán žádný důvod. Společné jmění manželů je majetkem povinného, respektive povinný je spoluvlastníkem tohoto majetku a pro omezení práv věřitele, které přinášela předcházející právní úprava, nebylo v nové právní úpravě možné nalézt opodstatnění. Melzer a Tégl správně uváděli, že toto řešení (řešení právní úpravy do 31. 12. 2013) bylo v rozporu s ochranou vlastnického práva věřitele ve smyslu čl. 11 Listiny základních práv a svobod, protože proti ochraně vlastnictví věřitele nebylo možné postavit jinou hodnotu, která by při poměrování převážila nad potřebou této ochrany. Srov. MELZER, F. – TÉGL, P. in: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IV, § 655–975*. Praha: Leges, 2016, s. 513.

¹⁸ Byť je pro upřesnění třeba doplnit, že ochranu manžela v rámci nařízení výkonu rozhodnutí, respektive ve fázi před provedením exekuce zajišťovala až novelizace o. s. ř. provedená zákonem č. 139/2015 Sb., účinná od 1. 7. 2015. Nicméně existence seznamu listin o manželském majetkovém režimu vyplývá z OZ od nabytí jeho účinnosti.

¹⁹ Srov. ustanovení § 732 OZ, v souladu se kterým, „vznikl-li dluh jen jednoho z manželů proti vůli druhého manžela, který nesohlas projevil vůči věřiteli bez zbytečného odkladu poté, co se o dluhu dozvěděl, může být společné jmění postiženo jen do výše, již by představoval podíl dlužníka, kdyby bylo společné jmění zrušeno a vypořádáno podle ustanovení § 742. To platí i v případě povinnosti manžela plnit výživné nebo jde-li o dluh z protiprávního činu jen jednoho z manželů nebo v případě, že dluh jen jednoho z manželů vznikl ještě před uzavřením manželství.“

nedlužný manžel může domáhat prostřednictvím návrhu na zastavení exekuce. Toliko pro srovnání se stavem před přijetím OZ proto není, pokud jde o právní úpravu postižení společného jmění manželů pro dluh jednoho z manželů, pro kritiku OZ žádného důvodu, právě naopak OZ situaci výrazně zlepšil, byť je nutné současně konstatovat, že právě v této oblasti ještě právní úprava celkově stále pokulhává (zejména pak v procesních souvislostech).²⁰

VZTAHY MEZI RODIČI A DĚTMI

I v oblasti vztahů mezi rodiči a dětmi se OZ držel spíše kontinuity, přinesl však řadu dílčích zdánlivě drobných změn, které do praktických souvislostí přinesly změny velké. Pro její význam je zejména nezbytné připomenout přesnější právní úpravu rodičovské odpovědnosti, jež v ustanovení § 877 OZ výslovně deklarovala **určení bydliště dítěte** nejen jako součást rodičovské odpovědnosti, ale především též jako významnou záležitost dítěte, na které se oba rodiče musí shodnout. Jasně zakotvení nemožnosti jednoho z rodičů dítě přemístit i v rámci republiky²¹ výrazně posílilo práva tzv. nerezidentního rodiče, tj. rodiče, který nemá dítě svěřeno do péče. Odborná literatura začala otevřeně hovořit o tzv. vnitrostátních únosech dětí,²² judikatura začala posilovat práva rodiče na styk i v případě větší vzdálenosti bydlišť rodičů s posílením jejich rovnocenného postavení a povinnosti podílet se na případném odstranění překážek, které styk s nerezidentním rodičem komplikují, zejména pak v případě, kdy došlo k přestěhování se rezidentního rodiče i s dítětem.²³

Právní úprava rozhodování o tzv. významných záležitostech dětí se projevila i v nárůstu počtu případů, v nichž se rodiče domáhají soudního **rozhodnutí o určení školy**, kterou bude jejich dítě navštěvovat. O povinnosti rodičů vzájemně diskutovat vzdělání jejich společného dítěte nemají být žádné pochybnosti, věřme, že doba výkladů absolutních práv rodiče, kterému bylo dítě svěřeno do péče, je již i s přijetím OZ dávno za námi. Existence jejich neshod a snaha tyto řešit soudní cestou je však spíše mrzutá a rozhodně to nebylo cílem právní úpravy účinné od 1. 1. 2014. Jak vyplývá z úvodních ustanovení OZ, zneužití práva nemá požívat ochrany. Nelze proto ustanovením OZ klást k tíži nežádoucí praxi rodičů, kteří nehledají snahu o dohodu, ale ve snaze dosáhnout

²⁰ Především není vyjasněno, jak konkrétně má být ochrana tzv. hypotetického vypořádacího podílu realizována, zejména pak v případě souběžně probíhajících exekucí apod. Stejně tak není vyřešeno ani vyplacení odpovídajícího podílu z výtěžku tzv. nedlužnému manželovi, respektive jeho prostřednictvím zpět do společného jmění manželů v případě, že není možné vyloučit z exekuce konkrétní majetek tvořící tzv. hypotetický vypořádací podíl.

²¹ Nemožnost tzv. mezinárodního únosu dlouhodobě vyplývá z Haagské úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dítěte. Srov. sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb.

²² Srov. např. KOTRADY, P. – ŠTASTNÝ, P. Praktické otázky místní příslušnosti soudů a jejího přenášení v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. *Bulletin advokacie*. 2019, roč. 13, č. 10, s. 32 a násl.

²³ Srov. např. nález ÚS sp. zn. I. ÚS 2996/17 ze dne 29. 5. 2018 („Pokud dojde k tomu, že rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, se odstěhuje do větší vzdálenosti z původního místa bydliště, obecné soudy nemohou ponechat tento aspekt stranou a musí jej zohlednit ve svém rozhodování o úpravě styku či vyživovací povinnosti. V zájmu rovnoměrného vyvážení překážek spojených s realizací styku dítěte s rodičem na větší vzdálenost považuje Ústavní soud za vhodné, aby tyto byly přeneseny částečně i na rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do péče.“).

svého se dopouští postupů na hranici obcházení zákona, jako jsou úmyslné změny trvalého pobytu dítěte s cílem dosáhnout odlišné spádové školy, než tomu mělo být původně, či neoprávněné zasahování do řízení o přijetí dítěte ke vzdělávání podáním odvolání, jež jako osoba, která není účastníkem řízení, podat nemohou.²⁴ Vyřešení těchto postupů nelze přitom do budoucna hledat v jakýchkoli úpravách právní úpravy, ale pouze v jejím výkladu podpořeném jednotnou judikaturou rázně takové postupy odsuzující.

Hodnotíme-li 10 let platnosti OZ, je pak třeba na závěr současně též připomenout, že i v oblasti rodinného práva přinesl tento nový předpis četná zklamání. Jedním z největších je pak jednoznačně právní úprava určování, a především **popírání rodičovství** obsažená v ustanovení § 775 a násl. I v jejím rámci se OZ přiklonil ke kontinuitě. Zejména rozvoj genetiky, možnost určit biologické, respektive genetické rodiče, a především právo dítěte znát svůj původ²⁵ však není možné přehlížet a judikatura rozvíjející se po nabytí účinnosti OZ jasně prokazuje, že právní úprava v OZ neumožňující popření rodičovství tzv. putativním otcem již není paušálně akceptovatelná. Nejprve vyzval zákonodárce ke změně přístupu, pokud jde o okruh aktivně legitimovaných osob k podání návrhu na popření otcovství, Ústavní soud v nálezu sp. zn. II. ÚS 3122/16 ze dne 16. 5. 2017,²⁶ následně pak Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí sp. zn. 21 Cdo 19/2018 ze dne 28. 1. 2021 výslovně potvrdil, že i přes výslovnou absenci aktivní legitimace putativního otce je možné výjimečně právo na popření otcovství biologickému otci přiznat.²⁷ Právní úprava určování a popírání rodičovství potýkající se i s celou řadou dalších problémů, jako je např. nevyřešená otázka neplatnosti souhlasného prohlášení o určení otcovství podle ustanovení § 782 OZ, proto patří mezi ty, které by měly být v budoucnu revidovány prostřednictvím novelizace. Jejím prostřednictvím budou nejen dodrženy závazky České republiky vyplývající z pro ni závazných úmluv, ale především budou v souladu s moderním rozvojem společnosti posílena práva dětí a jejich rodičů.

²⁴ O těchto otázkách rozhodoval s ohledem na správněprávní přesah v otázce výběru školy (řízení o přijetí dítěte ke vzdělávání je správním řízením) také Nejvyšší správní soud. Srov. např. rozsudek NSS č. j. 4 As 280/2015-36 ze dne 31. 3. 2016 („Právo na vzdělávání a školské služby podle školského zákona náleží pouze žákům a studentům, nikoli jejich zákonným zástupcům (rodičům); ti nemohou být účastníky řízení o přijetí dítěte do základní školy podle § 27 odst. 1 písm. a) správního řádu, neboť nejsou a nemohou být dotčenými osobami, ani podle ustanovení § 27 odst. 2 správního řádu, když není splněna podmínka přímého a bezprostředního dotčení jejich práv či povinností v oblasti veřejného práva.“).

²⁵ Srov. čl. 7 Úmluvy o právech dítěte (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte), případně též i čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících).

²⁶ „Zákonodárce by proto měl zvážit, zda mezi aktivně legitimované subjekty nezařadit alespoň dotčené dítě jakožto nejdůležitějšího účastníka daného právního vztahu (po rakouském vzoru), nebo ještě lépe za předem stanovených podmínek i muže, který o sobě tvrdí, že je biologickým otcem (po německém vzoru). Tím by lépe zohlednil standard ochrany soukromého a rodinného života podle čl. 8 Úmluvy. Ústavní soud má přes výše uvedené závěry pochybností, zda česká právní úprava spravedlivě upravuje zájmy biologických otců, zájem na jistotě právního postavení dítěte a obecně jeho nejlepší zájem.“

²⁷ „Dovolací soud již ve své rozhodovací praxi došel k závěru, že soud může putativnímu otci aktivní věcnou legitimaci k podání žaloby na popření otcovství zcela výjimečně přiznat. Stane se tak v situaci, kdy je v zájmu dítěte, aby právo na respektování soukromého a rodinného života putativního otce (k tomu srov. čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) převážilo nad právy matrikových rodičů a principem právní jistoty rodinných vztahů (k tomu srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 7. 2010 sp. zn. 21 Cdo 298/2010; obdobně se k právu putativního otce vyjádřil také ESLP v rozhodnutí Rožaňski proti Polsku ze dne 18. 8. 2006, stížnost č. 55339/00).“

ZÁVĚREM

O rodinném právu v OZ by bylo jistě možné napsat mnoho dalšího. Omezený rozsah této statě to však neumožňuje, a proto se v závěru omezíme pouze na obecné zhodnocení, jež si OZ po svých 10 letech nepochybně zaslouží. Tak jako každý „nový předpis“, i OZ přinesl problematické aspekty vedoucí k rozdílnému výkladu, a tím i právní nejistotě. Tyto však v žádném případě nemohou převážít řadu pozitivních prvků, jež jsou s přijetím OZ i v oblasti rodinného práva spojeny a jež byly jen příkladmo naznačeny výše. Prvních deset let po přijetí OZ je proto nezbytné hodnotit především tak, že je dobře, že již 10 let máme i v oblasti rodinného práva právní předpis navracející se nejen k tradicím a principům demokratického právního státu, ale též reflektující jasný moderní vývoj ovlivňující jak vztahy mezi manžely, tak vztahy mezi rodiči a dětmi. Jak vyplývá z výše uvedených řádků, OZ přinesl zcela nepochybně posílení práv manželů (ochrana bydlení, zakotvení informační povinnosti, posílení ochrany při postižení společného jmění), jakož i práv rodičů (výslovné zajištění práva nerezidentního rodiče podílet se na významných záležitostech, jako je určení bydliště či školy nezletilého). I když stále v některých oblastech (popírání rodičovství) pokulhává, je i tak OZ a právní úprava v oblasti rodinného práva pro právní praxi pokrokem, a proto je třeba po prvních deseti letech OZ opětovně za jeho přijetí zákonodárci především poděkovat a věřit, že v těch dalších letech, v nichž budou jeho normy aplikovány, se bude jeho judikатурní výklad především sjednocovat a stabilizovat tak, aby byla práva všech subjektů rodinněprávních vztahů co nejvíce chráněna, neboť, a máme za to, že o tom není namístě pochybovat, to bylo zcela nepochybně při přijímání OZ primárním cílem zákonodárce.

JUDr. Renáta Šínová, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
renata.sinova@upol.cz